

Vesna IVANOVIĆ*

MUZIKA U CRNOJ GORI (1990–2010)

Mogućnost novog početka

Sažetak: U ovom radu dat je pravi presjek djelatnosti na polju muzičke kulture u Crnoj Gori u periodu tranzicije. Sažeto su obuhvaćena područja muzičkog obrazovanja, reproduktivne, koncertne djelatnosti, organizacije muzičkog života, kompozitorski i naučni rad. Posebna pažnja je data Muzičkom centru Crne Gore i široko postavljenim ciljevima njegovog rada visokih standarda, čije se glavno područje djelovanja – simfonijski orkestar – može svrstati u red kompetentnih pojava u regionu.

Ključne riječi: *tranzicija, muzička scena, simfonijski orkestar, horski ansambli, muzička akademija, muzičke škole, koncertni prostor, televizijski muzički program, festivali, promocija*

Devedesete godine XX vijeka crnogorska muzička scena je dočekala skromnim rezultatima. Muzička akademija u Podgorici, Simfonijski orkestar RTCG, dvije srednje muzičke škole i nekoliko nižih muzičkih škola, amaterski hor KUD *Stanko Dragojević*, rezultat su djelatnosti prethodnog perioda na ovom planu. Ako toj slici pridružimo nekoliko muzičara starije i mlađe generacije, nedovoljan broj za iole ozbiljniji rad na muzičkom planu bilo kog njegovog segmenta, onda se stvara slika siromaštva muzičkog života, što je posljedica s jedne strane skromne tradicije i izvođačke prakse, a s druge nedovoljne okrenutosti društva i društvenih institucija ovoj umjetnosti. Bez odgovarajućeg koncertnog prostora, bez institucije koja se profesionalno bavi organizovanjem muzičkog života i promocijom crnogorske muzike i muzičara, odnosno crnogorske muzičke kulture, bez operске i baletske muzičke scene, bez institucije koja se bavi istraživanjem i valorizacijom muzičke baštine muzički život će se kretati i u periodu tranzicije, sve do osnivanja Muzičkog centra Crne Gore (2007. godine).

* Vesna Ivanović, Radio televizija Crne Gore, Televizija Crne Gore, Redakcija Muzičkog programa

Jedino izvođačko tijelo je Simfonijski orkestar, koji djeluje u okviru produkcije Radio televizije Crne Gore, skromnih izvođačkih mogućnosti i u kvalitativnom i kvantitativnom smislu održava kakav-takav koncertni život u Crnoj Gori. Muzička akademija, formirana 80-ih godina, svojim profesorskim i studentskim potencijalom pokušava da nadoknadi praznine muzičkih događanja. Nime, osim svoje primarne, plodonosne pedagoške djelatnosti u prvoj deceniji svoga rada, ona je dobila značaj i glavne poluge u mehanizmu razvoja i koncertnog i ukupnog muzičkog života ove sredine. S jedne strane, studentski kadar odnjugovan u okviru katedri vrhunskih umjetnika-pedagoga zemalja iz okruženja: Darinke Matić-Marović, Dušana Trbojević, Željka Brkanovića, Ljubiše Jovanovića, Sonje Marinković, a zatim umjetnika iz bivšeg SSSR-a: Pavela Vernjikova, Konstantina Bogina, Davida Grigorijana, Ilje Gruberta, Vječeslava Gabrijelova, Vladimira Bočkarjova, Branislava Opačića (SAD) – zajednički kreiraju koncertni život. Oni su i glavni reperzenti crnogorske muzičke kulture na strani. Dobitnici brojnih međunarodnih nagrada, oni će sa svojim kolegama prethodnih generacija, koji su školovani uglavnom na FMU u Beogradu, i onima koji se školuju u periodu tranzicije činiti buduće pedagoge, soliste, kompozitore, dirigente, članove simfonijskog orkestra i organizatore muzičkog života ove sredine.

Ženski hor Muzičke akademije, pod upravom dirigenta Radovana Papovića, postaje važan reprezent muzičke kulture Crne Gore, a ujedno i realizator nekoliko vokalno-instrumentalnih djela zapadnoevropskih i domaćih kompozitora, čija premijerna izvođenja čine istorijske trenutke u muzičkom životu Crne Gore – na primjer Pergolezijeva *Stabat Mater*, Fiorellijeva *Misa*, Mokranjčeva *Liturgija*, *Pisma*, kantata za soliste hor i orkestar crnogorskog kompozitora Žarka Mirkovića itd. Hor je dobitnik međunarodnih nagrada, kao što su i mladi crnogorski pijanisti poput Borisa Kraljevića, Čedomira Nikolića, Tatjane Prelević violončelista Eve Vučeković, Uroša Nastića, kontrabasista Saše Aleksića, Zorana Markovića itd. Posebno se izdvajaju gitaristi, umjetnik međunarodne reputacije Goran Krivokapić, zatim Miloš Karadaglić, pijanista Ratimir Martinović i violinista Roman Simović.

No, nerazvijena organizacija muzičkog života sredine i njena infrastruktura s jedne strane, a s druge evidentno rastući dometi koje mladi crnogorski umjetnici dosežu, uzročnici su odlaska većine ovih mladih u razvijene muzičke centre Evrope i svijeta.

Raspad SFRJ donosi krizu, ratove u okruženju, opšte osjećanje nesigurnosti. Sve je manje vrsnih umjetnika-pedagoga i solista kod nas. Kao i talentovani diplomirani mladi umjetnici, vrhunski umjetnici-pedagozi iz Crne Gore odlaze u muzičke centre Evrope. Kasne devedesete donose značajniju krizu.

Ispostavilo se da je značajan zamajac muzičkom životu prethodnog perioda razvoja muzičkog života sredine davala višestruka aktivnost, organizatora, pedagoga, dugogodišnjeg dekana, muzikologa Manje Radulović Vulić. Posvetivši se krajem devedestih godina prošlog vijeka muzikološkom radu, početkom 21. vijeka ova vrsna naučnica objavila je dvotomnu studiju izuzetne vrijednosti za ukupnu kulturu Crne Gore. U njenom kapitalnom dvotomnom djelu *Drevne muzičke kulture na tlu Crne Gore*, koje predstavlja kamen temeljac naše muzikološke nauke, prvi put su objavljena i sistematizovana brojna otkrića koja govore o tragovima muzičke kulture u praistorijskom periodu, o relativno razvijenim oblicima muzičkog života u doba Duklje i Zete. Iz perioda srednjeg vijeka o kojem se, uglavnom zahvaljujući istraživanjima u komparativnim oblastima ipak nešto više zna, potiču brojni vrijedni dokazi o postojanju različitih oblika intenzivnog muzičkog života, naročito na našem dijelu jadranske obale. Posthumno je objavljena studija muzičkog života Crne Gore od XIII do XIX vijeka, akademika Manje Radulović Vulić.

Nakon 2000. godine muzički život ove sredine karakteriše pojava muzičkih festivala. Sufinansirani od Ministarstva kulture, veći broj ovih festivala je organizovan u gradovima Primorja: *Barski ljetopis* (od 1995), festival koji je u saradnji sa Muzičkom akademijom i njenim festivalom *Montenegro music festival* organizovao i ljetnje škole u vidu muzičkih radionica, koje su se ponekad odvijale i na Cetinju; *Dani muzike* (0 d 2000) u Herceg Novom (nije riječ o nastavku rada značajnog po kvalitetu istoimenog festivala iz ranijeg perioda, koji je nekada okupljao najbolje izvođače i ansamble iz nekadašnje Jugoslavije); *Ars et musica Antiqua* u Perastu (2004–2007), koji je karakterističan po realizacijama nekoliko baroknih opera u Kotoru i na Cetinju u saradnji njemačkih solista, reditelja, scenografa, kostimografa, dirigenta Egona Mihajlovića i horskog ansambla Muzičke akademije na Cetinju; *Guitar Art Summer fest* u Herceg Novom, *Nikšić Guitar fest* (od 2006), iako skromnih početnih rezultata, svjedoče o porastu interesovanja za umjetnost gitare u nas; *Espresso* (od 2008) na Cetinju i *Purgatorije* (od 1999) u Tivtu; *Grad teatar* (od 1987) u Budvi, koji djeluje najduže, od devedestih godina – vremenom od kvalitetnog festivala prerasta u sadržajno i izvođačko epigonstvo drugih postojećih festivala, poput mnogih drugih navedenih. Posebno su se kvalitetom izdvojili festivali *Kotor Art* (od 2001) i *A tempo* (od 2001). Oni su za razliku od mnogih navedenih dali najznačajnije rezultate, naročiti festival *A tempo*, ako imamo na umu raznolikost programa, kvalitet solista i ansambala i programskog sadržaja.

Kulturno-informativni centar *Budo Tomović* u Podgorici organizator je brojnih koncerata, posebno džez muzike, koje je ostvarivao u saradnji sa više

stranih ambasada u Podgorici. I Crnogorsko narodno pozorište nakon svog renoviranja (1997) organizuje uspješne koncerte.

Djelatnost ove dvije institucije će do pojave Muzičkog centra Crne Gore, zajedno sa probranim sadržajima navedenih festivala činiti bazu iz koje će Muzički program RTCG, na čelu sa urednicom, muzikologom Vesnom Ivanović, crpsti raznovrstan i do današnjih dana bogat program. Putem zemaljske i satelitske televizije ovaj program je od prekida djelovanja JRT, u nedostatku sopstvenih ansambala, selekcijom snimljenih sadržaja, proširivanjem dijapazona značenja „umjetničkog”, uključivanjem svih muzičkih žanrova koji po svom kvalitetu zaslužuju taj epitet, nastojao da i dalje vrši demokratizaciju muzičke umjetnosti u nas. Osim klasične, obuhvaćeni su sadržaji džez, rok i zabavne muzike (kategorija evergrina) i narodna muzika, izvorna ili ona koja je komponovana u tom duhu. Muzički program već dvije decenije odolijeva kiču iz okruženja. Njen cilj je bio da sadržajima koje plasira obrazuje, oplemenjuje, afirmiše nacionalne vrijednosti, da doprinese buđenju nacionalne svijesti i osjećanja etničkog identiteta i digniteta, a s druge strane i da zabavi i pruži informacije o svijetu muzike.

Horska djelatnost, gotovo zamrla u prvoj deceniji perioda tranzicije, posljednjih godina dobija na značenju, reaktiviranjem rada *Hora Stanko Dragojević*, *Hora Jedinstvo* u Kotoru, *Hora Muzičke akademije*, *Hora Srednje muzičke škole Vasa Pavić* i novonastalim *Horom Antivari* iz Bara. Tome možemo da zahvalimo novim generacijama školovanih dirigentskih kadrova. Česta je pojava, u izvođenju značajnih vokalno-instrumentalnih djela da se navedeni horovi ujedinjuju u Crnogorski horski ansambl. To se, po pravilu, događa u organizaciji Muzičkog centra Crne Gore.

Valorizaciju muzičkog stvaralaštva i nasljeđa u periodu tranzicije, sticajem okolnosti, preuzela je nevladina organizacija ambicioznog imena Muzikološki i etnomuzikološki institut Crne Gore. Udruženje kompozitora egzistira, ali njegovo postojanje ni u kom smislu nema značaj nekadašnjeg Udruženja koje je bilo i sastavni dio SOKOJ-a. Realna svrsishodnost ove dvije nevladine organizacije je pod znakom pitanja, s tim što možemo u jednom trenutku izdvojiti izdavačku djelatnost Muzikološkog i etnomuzikološkog „instituta”. Riječ je o dvjema publikacijama, studijama, zapisima srpskog etnomuzikologa Zlate Marjanović: *Narodne pjesme iz Crne Gore* (po zapisima Nikole Hercigonje, 2002) i *Narodne pjesme iz Grblja i Gradske pjesme stare Podgorice* (2002), jedinog školovanog crnogorskog etnomuzikologa Gordane Četković. Ovo su rijetki primjeri bavljenja crnogorskim narodnim muzičkim nasljeđem u novijem periodu.

Muzičko školstvo je napravilo snažan iskorak u periodu tranzicije. Muzička akademija, doduše, nije više glavna poluga u mehanizmu razvoja ukupnog muzičkog života. Ona početkom devedesetih godina dobija solidne smještajne uslove na Cetinju. Strategija razvoja je usmjerena na otvaranje novih studijskih instrumentalnih odsjeka. Pored postojećih odsjeka za opštu muzičku pedagogiju, kompoziciju, dirigovanje, odsjeka za gudačke instrumente, klavir i flautu, u periodu tranzicije se osnivaju i brojni duvački odsjeci kao i odsjek za gitaru. Sa ovim školovanim kadrom se moglo računati na osnivanje nižih muzičkih škola u svim većim mjestima Crne Gore, a posebno širenje mreže srednjih škola. Pored postojeće Srednje muzičke škole *Vasa Pavić* u Podgorici osniva se i Srednja muzička škola *Vida Matjan* u Kotoru, osnovane su i Srednja muzička škola za gudače *Andre Navara* u Podgorici, Škola za duvačke instrumente u Tivtu i Srednja muzička škola u Nikšiću.

Kompozitorski rad u Crnoj Gori u prošlosti se vezuje za djelatnost kompozitora amatera, do pojave Borislava Tamindžića i Ilije Lakešića u poslijeratnom periodu. Premda plodonosna, djelatnost Borislava Tamindžića, uglavnom oslonjena na crnogorsku folklornu tematiku, jezika neoromantičarskog kova, nije stavljala crnogorsko muzičko stvaralaštvo u poziciju savremenog kompozicionog izraza. To će učiniti nove generacije, u prvom redu prvi školovani crnogorski kompozitor Žarko Mirković, kompoziciju završio u klasi prof. Aleksandra Obradovića na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu. Senad Gačević je završio studij kompozicije na Muzičkoj akademiji u Podgorici u klasi prof. Željka Brkanovića, a najmlađa generacija kompozitora Aleksandar Perunović i Nina Perović u klasi prof. Žarka Mirkovića.

Osim plodonosnog kompozitorskog i pedagoškog rada, Žarko Mirković je formiran kao izuzetan vizionar i organizator muzičkog života Crne Gore posljednjih godina perioda tranzicije. Njegov značajan, ujedno i najznačajniji iskorak crnogorskog muzičkog života je poduhvat formiranja Muzičkog centra Crne Gore. Projekat realizovan uz podršku Vlade Crne Gore, odnosno njenog Ministarstva kulture, stavlja crnogorski muzički život u korak s vremenom i zemljama regiona

MUZIČKI CENTAR CRNE GORE

Zamišljen kao krovna muzička institucija, Muzički centar Crne Gore, u svojim stalnim i povremenim ansamblima i kroz permanentne projekte posvećene različitim muzičkim žanrovima, okuplja gotovo čitav muzički potencijal Crne Gore. Simfonijski, kamerni i solistički koncerti, pojedinačni i zajednički nastupi horskih ansambala, Međunarodni muzički festival *A Tempo*,

koji bilježi dvanaest godina postojanja, prezentacije crnogorskih ansambala i crnogorske muzike u inostranstvu, kao i izdavačka djelatnost (muzikoloških izdanja i autorskih CD-ova, mahom crnogorskih autora – *Prilog 1*), svjedoče o velikom zaokretu u dotadašnjem tretmanu muzike u Crnoj Gori, kvalitativno drugačijem pristupu savremenoj nacionalnoj muzičkoj kulturi, racionalnom planiranju i vođenju i visokim standardima. Posebno se to odnosi na Crnogorski simfonijski orkestar koji čak i u regionalnim okvirima svrstavaju u nove i profesionalno kompetentne pojave. Veoma je važno potcrtati izuzetno uspješnu saradnju Muzičkog centra Crne Gore sa istaknutim crnogorskim umjetnicima koji žive van granica naše zemlje, čime se indirektno osnažuje još uvijek veoma skromna „baza” muzičkog života u Crnoj Gori.

Simfonijski orkestar je izvođačko tijelo čija pojava ima značenje istinskog profesionalnog preporoda muzičke kulture Crne Gore. Ovaj ansambl ima dugu predistoriju oličenu u nekoliko ansambala. Kao institucija od posebnog društvenog značaja pod patronatom države u formi duvačkog orkestra sa udaraljkama, prvi slični ansambl ove vrste pojavljuje se još 70-tih godina XIX vijeka pod zvaničnim nazivom *Prva crnogorska vojna muzika*. I od tada priča o državnom ansamblu prati priču o stvaranju, jačanju, slabljenju, nestajanju i reafirmaciji crnogorske države.

Planovi za stvaranje reprezentativnog instrumentalnog ansambla (uz hrove) napravljeni su još daleke 1868. godine u Cetinjskoj čitaonici, na čelu sa knjazom Nikolom, u okviru planova o dugoročnom razvoju crnogorske kulture. Uz materijalnu pomoć Carske Rusije već sljedeće godine niču ugledne srednjoškolske prosvjetne institucije, među kojima je i škola *Prve vojne muzike* na čelu sa učiteljem i kapelmajstorom Čehom Antonom Šulcom. I dok, s jedne strane, crnogorska omladina s ponosom stiče opšte obrazovanje i upoznaje tekovine zapadnoevropske muzičke kulture u Ženskom institutu i Bogosloviji, s druge strane pripadnici *Prve vojne muzike* svoj obrazovni proces doživljavaju kao prisilu, a neki gotovo kao sramotu. Uz tradicionalni junački ep uz gusle, koji je vjekovima imao snažnu sociološku funkciju podizanja nacionalne svijesti i borbenog duha, patrijarhalni Crnogorci nijesu mogli još uvijek da prihvate instrumente koje su ranije vidali jedino u rukama neprijatelja.

Crnogorsko-turski rat (1876–1878) prekinuo je tokove modernizacije i kulturnog uzdizanja Crne Gore. Članovi orkestra su se razišli, a instrumenti bili uništeni.

Sljedeća faza rada državnog ansambla donosi bitnu promjenu odnosa njegovih članova prema profesionalnom bavljenju muzikom. Osnovana takođe kao školska institucija, pod upravom još jednog Čeha, Franja Vimera, *Druga vojna muzika* će u crnogorskom kulturnom projektu imati važnu ulogu. Na-

ime, nakon Berlinskog kongresa (1878) kada je Crna Gora dobila državnost, potrebe Dvora i otvaranje brojnih diplomatskih predstavništava nametnuli su stvaranje profesionalnog orkestra za ceremonijalne potrebe, ali i za podizanje nivoa kulturnog života Prijestonice. Godine 1896. *Druga vojna muzika* dolaskom gudača iz Italije i Češke dobija status simfonijskog orkestra. Sve do početka XX vijeka Orkestar ima nezamjenjivu ulogu u okviru koncertnog i pozorišnog života grada. On je i dio dvorskog ceremonijala, svečanosti i dvorskih koncertnih programa. Uz brojne horske ansamble na Cetinju, uz gudački kvartet formiran iz redova Simfonijskog orkestra (1896), soliste i gostujuće umjetnike, na sceni nacionalnog teatra *Zetski dom* Orkestar je upotpunjavao sliku razvijenog kulturnog života prijestonice. Početkom XX vijeka Orkestar se zbog nepovoljnih materijalnih prilika počinje osipati. Iz te muzičko-obrazovne institucije knjaz Nikola najtalentovanije članove šalje na studije u Prag. U međuratnom periodu to će biti od velikog značaja jer će prvi visokoobrazovani muzički kadrovi (Jovan Milošević i Aleksa Ivanović) obezbijediti kontinuitet djelatnosti orkestarskog muziciranja, iako u tom periodu u okvirima dobrovoljne – amaterske djelatnosti, jer profesionalnih institucija u oblasti muzičke kulture, nakon gubitka državnosti, neće biti.

Vojna muzika, formirana u Podgorici 1907. godine pod upravom Čeha Karla Heringa biće osnova iz koje će u Podgorici 1931. godine Aleksa Ivanović formirati mali Simfonijski orkestar koji će djelovati do Drugog svjetskog rata, a njegova uloga je značajna u izvođenju muzičko-scenskih djela (komada s pjevanjem, muzičkih bajki, vodvilja, opereta), osim horske muzike u to doba najpopularnijih formi muzičkog izraza.

Nakon Drugog svjetskog rata Orkestar ponovo postaje profesionalno tijelo. Odmah nakon oslobođenja u okviru programa Radio Cetinja Orkestar ima važnu ulogu, a sastavljen je od članova ranije *Vojne muzike*, bivšeg Simfonijskog orkestra i ratnih zarobljenika. Njime je rukovodio Jovan Milošević. U okviru Radio Titograda pedesetih godina djeluje nekoliko stalnih ansambala: mali simfonijski, revijski, tamburaški i orkestar narodne muzike uz profesionalni mješoviti hor. Zajedno sa solistima klasične, zabavne i narodne muzike ovi su ansambli bili nosioci cjelokupnog muzičkog programa i muzičkog života Crne Gore. Svi navedeni ansambli su tokom vremena prestali sa radom osim Simfonijskog orkestra (formiran 1959), koji je donedavno djelovao u okrilju Radio-televizije Crne Gore. I pored čestih oscilacija rada Orkestra – brojnosti članova, materijalnih neprilika, što se odražavalo na kvalitet izvođenja i širinu repertoara, Simfonijski orkestar je djelovao u kontinuitetu pod upravom dirigenata: Cvjetka Ivanovića u periodu 1959–1974, Aleksandra Vujića 1978–1979. i Radovana Papovića u vremenu 1980–2005. godine.

Kao institucija od posebnog društvenog značaja, formiran u okviru široko postavljene djelatnosti Muzičkog centra Crne Gore, Crnogorski simfonijski orkestar je zaživio u godini kada je Crna Gora dobila nezavisnost. Danas je ovaj ansambl, uz sve bitne pretpostavke, u prvom redu materijalne obezbijeđenosti i karaktera unutrašnje organizacije, u osnovi sličan brojnim profesionalnim institucijama toga tipa u svijetu. Stožer ukupnog muzičkog života Crne Gore, Crnogorski simfonijski orkestar je uzlaznom putanjom u kvalitativnom smislu došao do nivoa reprezentativnog tijela crnogorske kulture koji Podgoricu i Crnu Goru stavlja u ravan razvijenijih kulturnih sredina.

Prvi dirigent Crnogorskog simfonijskog orkestra bio je mladi ruski umjetnik Aleksej Šatski, koji je u Crnu Goru došao sa mjesta jednog od asistenata legendarnog Vladimira Fedosejeva. U toku prvih pet sezona, zajedno sa brojnim gostujućim dirigentima, on je postavio temelje na kojima se danas razvija naš mladi ansambl. Od 2012. godine na čelu CSO nalazi se Grigorij Krasno, umjetnik snažne individualnost i ogromnog iskustva, koji je kao koncert-majstor i vođa ansambla Crnogorski gudači, već dao nemjerljiv doprinos početnim dostignućima i uspjesima ansambla. Prvi nastupi CSO pod njegovom upravom pokazuju uspješna stremljenja orkestra ka novim izvođačkim izazovima i profesionalnim standardima.

Na repertoaru Crnogorskog simfonijskog orkestra nalaze se djela najrazličitijih stilskih karakteristika, od muzike baroka do savremenog stvaralaštva. Svjedoci smo premijernih izvođenja mnogih epohalnih djela svjetske muzike, čije interpretacije predstavljaju istorijske trenutke u crnogorskom muzičkom životu. Pored uspješnih nastupa u standardnom sastavu, Crnogorski simfonijski orkestar povremeno izrasta u moćan ansambl sa velikim brojem izvođača na sceni, (takozvani orkestar *a tre*), što predstavlja novinu u percepciji živog zvuka naše publike. Sa takvim ansamblom je moguće izvoditi i ona djela svjetske muzičke baštine, u prvom redu djela kasnog romantizma, koja zahtijevaju hipertrofirani ansambl, čija se izvođenja do prije nekoliko godina u Crnoj Gori nijesu mogla ni zamisliti. Gotovo sto pedeset nastupa u svim gradovima Crne Gore, odličan prijem publike i afirmativne kritike, potvrđuju visok profesionalni nivo ovog ansambla. Na poseban način o tome svjedoče i imena i utisci istaknutih domaćih i inostranih umjetnika koji su saradivali sa CSO.

Pored izvođenja djela klasičnog orkestarskog repertoara, Crnogorski simfonijski orkestar kao značajan trenutak u istoriji naše savremene muzike bilježi i izvođenje prve crnogorske opere *Balkanska carica*, kompozitora Dionizija de Sarna San Đorđa. Napisana 90-ih godina XIX vijeka opera je, nakon 117 godina od nastanka, prvi put izvedena uoči Dana državnosti, 13. ju-

la 2008. godine u Atrijumu Vladinog doma na Cetinju. Autorski tim: rediteljka Radmila Vojvodić, dirigent Radovan Papović koji je orkestrirao ovo djelo i muzički direktor projekta Žarko Mirković, dali su kreativni pečat adaptaciji i postavljanju na scenu opere koja je u relativno kratkom vremenu doživjela preko dvadeset izvođenja.

Na repertoaru CSO nalaze se i djela domaćih autora: Iva Brkanovića, Ilije Lakešića, Bora Tamindžića i Žarka Mirkovića, koja su prepoznata kao sastavni dio crnogorske muzičke baštine. Za ovu sezonu najavljeno je izvođenje ostvarenja Jelisavete Popović i Redža Mulića koji su rođeni u Crnoj Gori, što potvrđuje pažnju koju CSO posvećuje afirmaciji domaćeg stvaralaštva. U važnoj i misiji demokratizacije umjetničke muzike, brojni koncerti CSO i njegovih ansambala, bilo u manje razvijenim sredinama sjevera Crne Gore, primorskim ili centralnim krajevima, značajan su doprinos opštoj edukaciji i približavanju umjetničke muzike i onima koji nemaju prilike da se sa njom svakodnevno susrijeću.

Tokom proteklih pet godina imali smo prilike i da upoznamo manje ansamble koji djeluju u okviru CSO. U prvom redu to je ansambl *Crnogorski gudači*, čiji je zvuk evoluirao do kompaktne, fino iznijansirane boje zvuka i ljepote umjetničkog izraza, a takođe smo čuli i Duvački ansambl proistekao iz ovog orkestra. Ne smije se zanemariti ni činjenica da se konstantno pruža mogućnost istaknutim članovima orkestra da kao solisti nastupaju sa CSO ili *Crnogorskim gudačima*, stičući na taj način i dragocjeno solističko iskustvo. Televizija Crne Gore snimila je sve koncerte Crnogorskog simfonijskog orkestra i njegovih ansambala, što je omogućilo da njegove nastupe upozna veliki broj ljubitelja umjetničke muzike, kod nas i u regionu. Pored ovog, svoje prve izvođačke domete Crnogorski simfonijski orkestar je zabilježio na promotivnom CD-u, koji je našao put do mnogih institucija i ljubitelja muzike i van Crne Gore.

Pored redovne koncertne djelatnosti, nastupi na festivalima i gostovanja sastavni su dio aktivnosti CSO. Međunarodni muzički festivali u Crnoj Gori: *A Tempo* i *Don Brankovi dani muzike* u okviru *Kotor Arta*, ne mogu se zamisliti bez nastupa Crnogorskog simfonijskog orkestra, čiji se programi i izvođenja mogu porediti sa izvođenjima inostranih ansambala i umjetnika. Uspješna gostovanja u Italiji (Isola dela Scala i Lunigo), Srbiji (*Kolarčev narodni univerzitet*, Beograd), Bosni i Hercegovini (Festival *Sarajevska zima*, Narodno pozorište, Sarajevo), Hrvatskoj (*Crotia Open*, Umag), Rusiji (*Dani crnogorske kulture*, dvorana *Glinka*, Sankt Peterburg) i Turskoj (*Festival Susret Istoka i Zapada*, dvorana *MEB Šura*, Ankara), bila su izvanredna prilika za promociju crnogorske muzike i sticanje međunarodnog iskustva mladog ansambla.

Povezivanje svih koji muziku smatraju potrebom svakodnevnog života, bio je i ostaje jedan od strateških ciljeva CSO. Crnogorski simfonijski orkestar je stekao širok krug prijatelja i saradnika, među kojima se svakako izdvajaju RTV Crne Gore, Crnogorsko narodno pozorište i *Erste* banka, koja je već nekoliko godina generalni sponzor CSO.

Brojne domaće institucije, medijske kuće kao i ambasade (Francuske, Poljske, Mađarske, SAD, Rusije, Velike Britanije, Turske, Švedske), na različite načine pružaju podršku djelovanju CSO. Posebno uspješnu saradnju CSO je ostvario sa Ambasadom Austrije, koja je u više navrata nototeci CSO donirala dragocjeni orkestarski materijal, a uz njenu podršku do sada je CSO realizovao pet koncerata, od kojih je popularni program valcera, pod nazivom *Pozdrav iz Austrije*, već postao tradicionalan.

Vrijeme koje je pred Crnogorskim simfonijskim orkestrom donosi mnoge izazove: počev od postavljanja još viših umjetničkih ciljeva i realizacije složenijih djela do kadrovskog i finansijskog jačanja i kreiranja dugoročne koncepcije rada u uslovima koji se očekuju sa završetkom izgradnje objekta Muzičkog centra Crne Gore.

Tranzicija je vrijeme burnih društvenih i političkih događanja. Neminovno je da su godine krize društvenom životu donosile materijalno i duhovno siromaštvo, odlivanje kadrova, pomanjkanje ideja, površnost u pristupu rukovođenju. Ispostavilo se da je važan politički trenutak, iskorak u vidu ostvarivanja višedecenijske ideje o samostalnosti crnogorske države, dao najplodnije rezultate u oblasti muzičke kulture. Zahvaljujući prije svega adekvatnoj materijalnoj podršci, u Crnoj Gori su evidentni krupni pomaci ne samo u dramskoj, likovnoj i književnoj produkciji, muzeologiji, kinematografiji, već i u muzičkoj umjetnosti kroz djelatnost Muzičkog centra kao ishodišta organizovanog djelovanja, ulaganja, u cilju unapređenja ukupnog muzičkog života i promovisanja u prvom redu najboljih ostvarenja sa predznakom nacionalne kulture.

PRILOG 1

IZDAVAČKA DJELATNOST

- Leksikon *Žene u muzici* (u saradnji sa fondacijom *Donne in Musica*, Italija, 2008).
- Ivana Antović: *Harmonski jezik u operi Balkanska carica, Dionizija de Sarna* (2009).

- Manja Radulović-Vulić: *Muzička kultura Crne Gore XII-XVIII vijek* (Canu, 2009).
- Dr Dragan Šobajić: *Bartok, pijanista, kompozitor, pedagog* (2011).
- J. Martinović: *Bartokov mikrokosmos* (2011).
- Vesna Ivanović: *Muzički život Podgorice i Crne Gore u doba Nikole I Petrovića Njegoša* (2012).
- Aleksandar Serdar: *Osnovi pijanističke tehnike* (2012).
- Dejan Despić: *Muzička umjetnost* (2013).

CD

- *Tolite Portas* (2007).
- Crnogorski simfonijski orkestar (2008).
- Srđan Bulatović (u saradnji sa Gitar-art festom, Beograd, 2010).
- Trio *Plakar*, Vukčević, Marković (2011).
- *Amali duo* (2012).
- Goran Krivokapić (2013).
- Crnogorski gitarski duo (2013).

Vesna IVANOVIĆ

MUSIC IN MONTENEGRO (1990–2010)

Prospects of a new beginning

Summary

This paper presents a real cross-section of activities in the field of music culture in Montenegro in the transition period. In a succinct manner it covers fields of music education, reproductive, concert activity, organisation of music life, composing and scientific work. Special attention is dedicated to Montenegrin Music Centre and its widely set objectives and high standards whose main area of activity – the Symphony Orchestra – can be placed among the most competent in the Region. Light is shed on the work of Montenegrin Symphony Orchestra in the context of history of orchestra music playing in Montenegro, the repertory policy has been analysed and the attention paid to cherishing of the national repertory has been pointed out. It has been noticed that it is precisely the work of this orchestra that can be observed as the pillar of music life, which has been proved through presentation of its participation at festivals, guest performances in Europe and the region, its rich international cooperation and activity of its ensembles – Montenegrin String and Wind Ensembles. The Appendix includes data on the publishing activity of the Music Centre.

Key words: *transition, music scene, symphony orchestra, choir ensembles, music academy, music schools, concert space, television music programme, festivals, promotion*